

ДИНАСТІЯ РОЗУМОВСЬКИХ

Серед різнобарв'я природи, родючої землі Чернігівщини в селі Лемеші у родині козака Григорія Яковича Розума та дружини Наталії Дем'янівни народжувалися діти — продовжувалося життя на землі. Діти, сини та доньки, підростаючи, отримували науку життя серед своїх односельців. Арифметику вивчали, рахуючи домашню птицю та пасучи худобу в наймах. Любов до народної пісні перейняли, слухаючи матусин спів і підглядаючи з-за ліси за сільськими колоритними весіллями. Ця любов залишилась у дітей на все їх життя. А в родині їх було шестеро, три доньки і три сини — продовжувачі батьківського роду. У 1709 році народився у сім'ї син Олексій, природа наділила його чарівним голосом, завдяки якому в юнацькі роки нікому не відомий хлопчина з'являється в осяйному Петербурзі. Тут він стає царським придворним співаком, а незабаром на нього звернула увагу царівна Єлизавета Петрівна. Згодом стосунки між молодими закоханими людьми завершилися шлюбом.¹ Це підтверджує дослідник монографії О. О. Васильчикова у своїй багатотомній праці «Семейство Разумовских», а також історики О. Лазаревський, І. Іноземцев. Олексій Григорович отримав титул графа, а рід Розумовських на декілька століть зайняв високе становище серед вишуканої європейської еліти.

У сімейних узах з царською особою Розумовський законних нащадків не мав. До наших днів не одне покоління істориків прагне розгадати долю ймовірних нащадків Єлизавети Петрівни і Олексія Григоровича. Одна із таємниць — це княжна Тараканова.

Майже у кожного з нас це ім'я викликає у пам'яті одну і ту ж картину — полотно художника Костянтина Флавітського, де зображено тюремний каземат з вузьким вікном в кріпосній стіні. Молода жінка в дорогому, але уже зношеному вбранні, стоячи на ліжку, у відчай притулилась головою до кам'яної стіни.

Полотно це вперше показано на художній виставці у Петербурзі в 1864 році. Але на картині не та Тараканова, сумна доля якої пов'язана з Іванівським монастирем у Москві.²

1785 року в дворі монастиря було розпочате поспішне і загадкове будівництво. Біля південної стіни, поряд з келіями ігумені, каменярі збудували цегляний будинок.

Нова будова недовго пустувала. Одного дня до монастирських воріт підїхала простора карета з щільними фіранками на вікнах у супроводі кінних охоронців. Офіцер з повагою допоміг вийти з карети невисокій стрункій жінці. Заточення її було суворим, але з комфортом. Тут вона прийняла постриг під іменем Досифеї, і тут їй судилося провести чверть в'язу, до дня смерті.³

Непрямым натяком на те, що ув'язнена Іванівського монастиря була княжна — донька Єлизавети Петрівни та Олексія Григоровича, можна вважати похорон інокіні Досифеї у лютому 1810 року. Він був нечувано розкішним, майже царським. Але найважливішим була присутність на них головнокомандуючого Москви графа Гудовича. Присутні перешіптувались, що граф — родич Розумовського, одружений на племінниці Олексія Григоровича і, треба думати, вважав своїм обов'язком провести в останню дорогу двоюрідну сестру своєї дружини.⁴

І врешті, останнє. Похована була Досифея не в Іванівському монастирі, що було б логічно, а в Новоспаському в усипальниці боярсько-го, а потім і царського роду Романових.⁵

Хто ж вона?... Цілком можливо, донька Єлизавети і Розумовського.

За Олексієм, своїм старшим братом, стрімко вгору здіймається Кирило, що народився ранньої весни 1728 року. За установленою традицією Олексій мав нарівні з батьками піклуватися про молодших членів родини. Використовуючи своє становище при дворі, Олексій Розумовський забезпечив своїй матері і сестрам чималі маєтності, але особливі надії покладав на молодшого брата, якого любив, як батько. У 1743 році він відправляє свого молодшого брата здобувати освіту за кордон, що у XVIII ст. особливо престижно, зокрема в німецькі землі, які славилися в усій Європі своїми численними університетами. Там вивчали мови, право, філософію і медицину.

1746 рік — 18-річний Кирило Григорович був призначений Президентом Академії наук. У роки правління академією одружується з племінницею цариці Катериною Іванівною Нарішкіною. За 25 років подружнього життя вони виховали одинадцять дітей, як одинадцять літер в прізвищі «Разумовский», одинадцять оздоблювальних скульптур на даху перлини архітектури палацово-парковому комплексу в Батурині. Всі діти отримали гарну освіту, а потім зайняли високе становище у тогочасному суспільстві.⁶

За роки проживання в Петербурзі у них народилася донька Наталія, у 1747 році, тут же вона отримала й освіту. З усіх доньок Кирила Григоровича та Катерини Іванівни Наталія була найосвіченішою. Гарні манери, спокійний характер, доброта, завжди притягували до неї людей. «Ваша сирена»⁷ — так любовно писав про Наталію у листі до сина Андрія сам Розумовський.

Наталія Кирилівна була основним зв'язком сімейних уз родини Розумовських. В повноліття вона виходить заміж за графа Миколу Олександровича Загряжського. Деякий час вони проживають в Батурині, маєтках батька, але після смерті мами, у 1771 році, у будинку Розумовського з'являється Софія Йосипівна Апраксина. Завдяки її інтригам Загряжські змушені були покинути будинок батька. Після від'їзду з родового маєтку Наталія Кирилівна засумувала, вона відчула себе ніби обділеною, тепер в неї було вдосталь часу для роздумів та самоаналізу. Адаже в Батурині спільно з батьком вона вела сімейне листування, займалася і дуже цікавилась політикою, керувала господарством. І вона приймає рішення взяти чуже дитя, тому що власних дітей з чоловіком вони не мали. Наталія Кирилівна довідалась, що у її молодшого брата Андрія внаслідок кохання з княжною Б. народилась донька і виховується в Москві. Загряжська робить спроби взяти цю дитину на виховання, але дівчинка помирає малолітньою.⁸

Графиня Загряжська мала великий вплив на братів та сестер, а особливо на сестру Ганну та її чоловіка Васильчикова. У сім'ї Васильчикових було два сини і донька, в 1777 році вони переїхали до Москви, де Ганна Кирилівна народила ще доньку Марію. Загряжська приїхала до них в Москву і викрала дівчинку, забрала її з собою до Петербурга. Марно родичі вимагали повернення дитини, графиня ж залагодила цю справу, оголосивши маленьку Марію законною спадкоємицею всього, що мали Загряжські. Відтепер Наталія Кирилівна завжди знаходилась поряд своєї племінниці, благословила її шлюб з вице-канцлером Віктором Павловичем Кочубеєм. І решту свого життя жила з подружжям Кочубеїв. Ось як описує Наталію Кирилівну граф Саблуков: «госпожа Загряжская, дама весьма модная, далеко не красивая, впрочем очень умная и чрезвычайно любезная». Її розум цінували і царські осо-

би. У день христин Михайла Павловича, сина імператора, графиня Загряжська «была пожалована в кавалерственные дамы ордена св. Екатерины 2-го класса».

Вона любила товариство і товариство любило її. Щовечора весь дипломатичний корпус та всі відомі люди, як за рангом, так і розумом, з'їжджалися до неї пограти в різні ігри, послухати розумні розмови. Графиня уміла подобатися всім, бути люб'язною з усіма, зайняти кожного—і молодого, і старого. Ранками вона приймала бідних, ніколи не відмовляла турбуватись про обездолених. Вона не любила жити за кордоном і не розуміла співвітчизників, а разом і своїх рідних, котрі жили за межами своєї рідної землі. Кращого життя, як серед своїх людей, природи, не уявляла.

Наталія Кирилівна Загряжська-Розумовська досконало володіла французькою, в її архіві знайдено близько 60-ти листів з 1777 по 1779 рік листування з братом Андрієм. Графиня доволі часто відвідувала свого батька в Батурині. Останній приїзд припадає на осінь 1802 року.¹⁰

Першим сином в сім'ї був Олексій — 1748 року народження — російський державний діяч, граф. Дев'ять років, з 1769 до 1778, служив при дворі Катерини II, в 1786 році був призначений сенатором. З 1795 року пішов у відставку і займався ботанікою, створивши під Москвою розкішний на той час ботанічний сад.¹¹

У 1807 році Олексій Кирилович став куратором московського учбового округу. З 1810 по 1816 рік був міністром народної освіти. Займаючи цю посаду, він сприяв збільшенню кількості нижчих і середніх шкіл, з його ініціативи 19 жовтня 1811 року був створений Царськосільський ліцей. Це був закритий навчальний заклад для дітей родовитого дворянства. Для закладу в Царському Селі був виділений 4-поверховий палацовий флігель, збудований в 1789—1791 роках за проектом архітектора Іллі Неелова, а на початку XIX ст. перепланований архітектором В. П. Стасовим.

На першому поверсі розміщувались господарське управління, квартири інспектора, гувернантів та деяких інших чиновників. На другому — їдальня, лікарня з аптекою, конференц-зал з канцелярією, на третьому — класи, фізичний кабінет, кімната для газет та журналів і бібліотека. Четвертий слугував дартуаром. У цьому навчальному закладі навчався О. С. Пушкін з 1811 по 1817 р. У 1900 році до 100-річчя з дня народження поета був відкритий пам'ятник в саду біля ліцею.¹²

Олексій Кирилович ввів богослів'я як головну дисципліну в усіх учбових закладах.

У 1818 році він переїжджає на проживання у родову Почепську економію, де і помер 1822 року. Покійний граф спочатку був похований в Почепі, а потім за бажанням родичів в 1838 р. прах його, з царського дозволу Миколи II, був перенесений в соборну Спаську церкву Новгород-Сіверського монастиря. Над його могилою був установлений пам'ятник, виготовлений з яшми, з таким текстом: «Граф Разумовский, сын последнего гетмана Малороссии, генерал фельдмаршала графа Кирилла Григорьевича и графини Екатерины Иоанновны урожденной Нарышкиной, родился 12 сентября 1748 г., служил отечеству действительным тайным советником, членом государственного совета, сенатором и министром народного просвещения. Умер в 1822 г. апреля 5 дня в светлую седмицу». Ця людина залишила глибокий слід за собою на рідній землі.¹³

Він був одружений з графинею Варварою Петрівною Шереметьєвою, після розірвання цього шлюбу одружується з графинею Марією Соболевською.

Від цих шлюбів він мав п'ять дітей: граф Петро Олексійович, генерал-майор, дійсний камергер, помер в Одесі неодруженим.

Граф Кирило Олексійович — дійсний камергер, жив і помер в Харкові неодруженим.

Графиня Варвара Олексіївна (1778—1864), її чоловік, князь Микола Григорович Рєпнін-Волконський, кавалерійський генерал, генерал-ад'ютант, Малоросійський генерал-губернатор.

Графиня Катерина Олексіївна (1773—1849) — її чоловік граф Сергій Семенович Уваров, дійсний таємний радник, міністр народної освіти.

Графиня Ганна Олексіївна, її чоловік граф Костянтин Толстой. У цьому шлюбі в 1817 році народився син Олексій — російський письменник, член-кореспондент АН, писав вірші, історичні романи. Дитячі роки ного пройшли в Батурині.

За Олексієм Кириловичем в сім'ї знову народжується дівчинка Єлизавета — 1749 року. Отримавши гарну освіту та виховання, вона виходить заміж за графа Петра Федоровича Апраксина.¹⁴

На Україні, вже коли Кирило Григорович був обраний гетьманом, в 1751 році народився син — Петро. Освіту він отримував на батьківщині та за кордоном. У 1780 році йому було присвоєно звання генерал-майора, дійсного таємного радника, обер-камергера. Він одружився із вдовою графиню Софією Степанівною Чорторижською (дівоче прізвище Ушакова).

1752 рік. У щасливій родині народжується син на ім'я Андрій. Улюблена дитина батька-гетьмана, генерал-фельдмаршала. Всіх дітей любив Кирило Григорович без винятку, всі вони отримали гарну освіту, виховання, батьківське благословення в світ та маєтки в спадщину. Та Андрій був йому найдорожчим, найближчим, найбажанішим дитям. Отримавши освіту під батьківською опікою, адже в Петербурзі для нього, як і братів, влаштували спеціальний «інститут», де вперше в Росії ввели викладання статистики. Далі Андрій слухав лекції в Страсбурзькому університеті. У 17 років він вже був на військовій службі. З 1769 по 1775 рік служив на флоті і брав участь в Російсько-Турецькій війні (1768—1774 рр.) у складі ескадри Олександра Орлова.¹⁵

У 1769 році Андрія Розумовського направили служити на флот під командуванням адмірала Спиридова. Юнак взяв участь у знаменитому Чесменському морському бою. Потім його відправили на придворну службу. Але Катерину II захвилювали стосунки між сином українського гетьмана та нащадком престолу Павлом. Цариця вирішила віддалити юного Розумовського від двору, призначивши його послом до Неаполітанського королівства. Будучи досить гарним собою, граф Андрій швидко завоював серце неаполітанської королеви Кароліни-Марії. Під впливом шаленої пристрасті російський дипломат потрапляє під політичний вплив Кароліни, він порушує декілька інструкцій імператриці Катерини II. І цариця переводить його в 1784 році «від гріха подаль» в Копенгаген, ще через два роки в Стокгольм. Тут роботою дипломата цариця була дуже задоволена. У 1790 році вона призначила Андрія Розумовського повноважним послом до угоро-богемського короля у Відень. Перші його депеші цариця сприймала із задоволенням. Андрій Кирилович приклав багато зусиль, щоб відновити вигідний договір між Росією та Австрією. Але, пізніше далеко не всі дії дипломата отримували схвалення на берегах Нєви. Так, коли він брав участь в італійському військовому поході під командуванням Суворова і під Цюрихом зазнали поразки війська Римського-Корсакова, то новий цар Павло I наказав послу залишити Відень і жити в колишній гетьманській резиденції батька, тобто в Батурині.¹⁶

Кирило Григорович був дуже радий, що син тепер поряд з ним. Миттєва невдача Андрія його не дуже турбувала, він був впевнений у своїй дитині, його розумі, його становищі в тогочасному суспільстві. Багато вечорів вони провели разом, розповідаючи один одному те, що залишали на потім, бо в кожного не було досить часу для вільних розмов. Андрій займався маетками батька, його суконною мануфактурою. Робив замовлення для завезення в Батурин станків, нових технологій, відкрив фарбувальний цех. Загалом піднімав суконну мануфактуру на рівень європейських держав.

Але треба визнати, що представникам династії Розумовських завжди посміхалась доля: жодна опала, жодна немилість до них не була довгостроковою.

Згодом Андрія Кириловича призначили сенатором, а в 1801 році новий імператор Олександр I поновив його повноваження посла у Відні. І цар не помилився у своєму рішенні. До 1807 року Розумовський працює на державній службі і в цьому ж році іде у відставку, продовжуючи жити у Відні як приватна особа.¹⁷

Царський посланець поселився в одному з мальовничих передмість. Збудував собі вишуканий палац, який багатством поступався лише палацу австрійського імператора. Перед палацом, будівництво та оздоблення якого йшло близько 15 років, була спланована красива площа, вздовж парку витягнулась пряма вулиця, а через р. Дунай перекинутий красивий міст. Ця вулиця і міст до сьогодні носять ім'я графа Розумовського.

Великий сад, що оточував палац, славився у Відні гарним сплануванням, рідкісними деревами, прекрасними оранжереями.

Російський дипломат, прихильник європейської культури та європейських звичаїв, був відомим в австрійській столиці як тонкий знавець Мистецтва.

З юнацьких років Андрій любив оточувати себе різними мистецькими виробами. За тривалий час дипломатичної служби зібрав чимало картин старовинних майстрів, скульптур, художньої бронзи, старовинних меблів, гравюр.

Палац графа вважався окрасою міста, його можна було б назвати храмом мистецтва. Тут також була розкішна бібліотека, єдина за рідкістю зібраних у ній видань, рукописів.

Андрій Розумовський був великим шанувальником музики і брав діяльну участь у музичному житті Відня. Концертний зал його палацу був осередком віденської музичної культури, кращі піаністи, скрипалі, співаки, завжди знаходили тут теплу зустріч графа. На той час Відень справедливо вважався музичним містом. Традицію домашнього музичування віденська еліта підтримувала на досить високому рівні. На любительських зборах виконувалися всі види та жанри музичних творів, навіть опери. Прекрасною піаністкою була графиня Вільгеміна—Марія Гун, одна з освічених представниць віденської знаті. З нею російський дипломат познайомився у перші дні свого перебування у Відні. Доньки графині прекрасно грали на клавесині. З однією із них, Єлизаветою Йосипівною, і одружився незабаром Андрій Кирилович.¹⁸

У кінці 18-го на початку 19-го ст. розвиток музики у столиці Австрії досяг своєї вершини. Три відомі музичні генії: Моцарт, Гайдн, Бетховен — один за одним задовольняли тонке чуття захоплених віденських меломанів.

Андрію Розумовському випало велике щастя особисто знати Моцарта, Гайдна та бути в близьких, дружніх стосунках з Бетховеном —

«генералом музикантів», як про нього говорили. Російський дипломат був не тільки шанувальником музики, але й тонким її знавцем. У той час, коли Моцарт животів у злиднях, забутий і не визнаний співвітчизниками, не хто інший, як Розумовський, побачив в ньому великого генія. Він піклувався, щоб Вольфганг переїхав до Росії. У вересні 1791 р. він пропонував Григорію Потьомкіну, князю Таврійському, виписати «першого клавесиніста» і одного з наймайстерніших композиторів Німеччини на ім'я Моцарт. Але не пройшло і трьох місяців після листа Розумовського — Моцарт помирає, так і не відвідавши Росії.

Узи довгої та ніжної дружби пов'язували Андрія Кириловича із стариком Гайдном, який завжди прислухався до думки освіченого російського дипломата. Позналились вони у Тунів під час перших відвідин Розумовського столиці Австрії. Цікаво, що Гайдн дипломат цінував набагато вище Моцарта. Гайдн проводив довгі вечори з Розумовським, оповідаючи йому сокровенні мрії своїх квартетів, сонат, симфоній. Все, про що вони говорили, Розумовський пізніше передав молодому Бетховену і через це мав немалий вплив на музичний розвиток німецького композитора. Перше знайомство дипломата і піаніста відбулося у будинку князя Карла Ліхновського. Молодий музикант сподобався російському дипломату і незабаром він став своєю людиною у його будинку.

Зростаюча слава Бетховена привернула увагу Розумовського. Весною 1806 року він замовляє композитору три квартети. До цього замовлення Бетховен поставився з надзвичайною серйозністю. Після напруженої праці три квартети, склавши опус 59, були готові, і на початку 1807 року вперше прозвучали у палаці Розумовського.

Квартети, присвячені Бетховеном Розумовському, відкрили нову знаменну сторінку не тільки у творчості музиканта, але й в усій світовій музиці. Андрій Розумовський так палко любив мистецтво, що, будучи дипломатом і політиком, заради музики забував свої політичні симпатії і антипатії.

Російський дипломат відчував шалену пристрасть до музики. Важко сказати, чому він більше віддавав сил — дотриманню інтересів Російської імперії при Австрійському дворі, чи музиці. Спільно з піаністом Карлом Ліхновським він вирішив створити «квартет на славу». Запрошені були перші в Німеччині віртуози. Незабаром цей квартет став відомим в літописах музики під назвою «Квартету Розумовського», і перейшов на повне утримання графа. Квартет проіснував до фатального 1814 року, в кінці якого згорів палац російського дипломата з його вишуканою колекцією та бібліотекою.

У 1813—14 рр. Андрій Розумовський був відізваний на дипломатичну роботу і знаходиться у світі Олександра I під час походу у Францію. Він бере участь у підписанні 30 травня 1814 року Паризького мирного договору між Росією, Англією, Австрією і Прусією, з одного боку, та Францією — з іншого. Пізніше до договору приєдналися Швеція, Іспанія та Португалія. Договір передбачав збереження Францією її кордонів, існуючих на 1 січня 1792 року. Питання про землі, від яких Франція вимушена була відмовитися, прийнявши кордони 1792 р., підлягало визначенню на міжнародному конгресі. Оголошувалось вільне судноплавство по річках Рейн та Шельді.¹⁹

Після розгрому Наполеонівської імперії у вересні 1814 року зібрався Віденський конгрес і завершив свою роботу у червні 1815 року. До Відня з'їхалися 216 представників всіх європейських держав за винятком Туреччини. Головну роль на конгресі відіграла Росія, бо саме вона внесла вирішальний вклад у розгром Наполеона. Головою російської делегації (першим послом) на Віденському конгресі був Андрій Кирилович Розумовський. Він підписав від імені Росії всі пов'язані з ним дипломатичні акти.

До речі, в дні конгресу він одягнув свою обслугу в російський та український національний одяг, серед цих людей було чимало вихідців з Чернігівщини. У роботі конгресу брали участь імператор Олександр I, австрійський імператор Франц I і пруський король Фрідріх Вільгельм III. Основною метою конгресу було встановлення феодальних порядків та ряду попередніх династій у державах, раніше підкорених Наполеоном, та боротьба з революційним рухом.

Друге завдання конгресу полягало в тому, щоб створити стійкі гарантії проти повернення Франції до бонапартистського режиму, а також до спроби нового завоювання Європи. І третє завдання зводилося до задоволення територіальних зазіхань переможців Наполеона, а також поділу Європи та колоній.

За участь у Віденському конгресі російському послу графу Андрію Кириловичу Розумовському було присвоєно титул «Світлішого князя». Пізніше до нагород і титулів додається ще один — дійсний таємний радник I-го класу. З 1819 р. Андрій залишає дипломатичну і політичну діяльність.²⁰

Проживає у Відні до 11 вересня 1836 р. У цей день перестало битися серце людини, яка зробила вагомий внесок як дипломат, так і шанувальник музики в долю багатьох європейських держав.

За Андрієм у 1753 році, народилася дівчинка на ім'я Дарія, але життя її було надто коротким. В 9-ть років вона померла.

Та життя продовжується, і Катерина Іванівна дарує чоловіку ще доньку — Ганну в 1754 році. Як і її сестри з братами, вона отримала освіту, батьківську любов, маєтки і одружується з Василем Семеновичем Васильчиковим — камергером.

У 1755 р. сім'я Розумовських знову поповнюється дитиною — донькою Парасковією, це остання дівчинка в родині. Гарної зовнішності, з багатою спадщиною, вона виходить заміж за генерал-фельмаршала Івана Васильовича Гудовича.

У 1757 році лелека приносить в родину сина на ім'я Лев. Дитина Народилася з титулом графа. Безжурне дитинство та роки навчання проходять то в Батурині, то в Петербурзі, то в Москві. У 1790 році йому присвоюють звання генерал-майора. Лев Кирилович одружується з розлученою дамою ордена св. Катерини 2-го ступеня княжною Марією Григорівною Галіциною (уродженою Вяземською). У цьому шлюбі були щасливі сторінки життя, але не було продовжувачів роду.²¹

Наступним сином роду Розумовських був Григорій, 1759 року народження. Військове звання бригадир, яке отримав в 1789 р., учений-натураліст, почесний член Російської академії наук, президентом якої був його батько понад 50 років, та багатьох наукових товариств. Перша дружина графа — баронеса Генрієта Мальсен, друга — баронеса Тереза-Єлизавета Шенк — де Кастель. З нею Григорій Кирилович одружився при житті першої своєї дружини і без розлучення, а тому діти від цього шлюбу — сини Максиміліан і Лев та донька Єлизавета — не були визнані в Росії законними. Разом з батьком вони прийняли протестанство. та австрійське підданство. їх нащадки і зараз живуть в Австрії.

Останньою, одинадцятою, дитиною в сім'ї був син Іван — 1761 року народження. Освіта, гарні манери, вишукане товариство, поїздки за кордон — все було у нього, як і в інших дітей. У чині генерал-майора перебував у Римі, де і помер у віці 42-х років, так і не встигнувши одружитися.²²

А легендарний рід Розумовських продовжує крокувати по планеті. Правнук останнього гетьмана України — граф Каміл Львович Розумов-

ський служить скромним префектом в маленькому австрійському містечку Троппау, отримуючи невелику зарплату. Але доля завжди була прихильною до цього роду. Помирає віденський банкір, архімільйонер Фельтене, на своїй власній дачі. Розумовський за своїм службовим обов'язком з'являється на дачу померлого. Донька Фельтена з першого погляду закохується в графа. І через декілька місяців стає дружиною Розумовського, зробивши його мільйонером.

Отримавши багатство, Каміл Львович з палким захопленням став цікавитись всім, що стосується його предків. Він просить історика, князя Васильчикова написати історію роду Розумовських. Прохання його було виконане, цією багатотомною працею історика та науковці користуються і донині.

Через свою довірену особу граф скупляє в Росії та на Україні всі цінні рідкісні книги, малюнки, гравюри, де так чи інакше згадуються Розумовські. Заповітна мрія Каміла Розумовського — поїхати на Батьківщину, щоб вклонитися місцям і землі, де жили його предки, — здійснюється в 1911 році.

На автомобілі він об'їхав велику гетьманську резиденцію в Батурині, побував в Чернігові, Глухові, Почепі, Козельці. У селі Лемеші відвідав місце будинку своєї прапрабабусі. Каміл Львович виділив значну суму грошей на ремонт родинних церков в Батурині та Глухові, у Москві відреставрував всі надгробні пам'ятники Розумовських.

Сягнувши своїми коренями на 300 років, рід Розумовських живе і донині. Підтвердженням цьому є киянка Софія Глібівна Перовська.

Джерела та література:

- 1 Васильчиков А. Семейство Разумовских. — СПб. — 1880. — Т. 1.
- 2 Шамаро А. Ивановский монастырь // Наука и жизнь. — 1978. — № 2.
- 3 Там само.
- 4 Там само.
- 5 Там само.
- 6 Васильчиков А. Семейство Разумовских. — СПб., — 1880. — Т. 1. — С. 19—20.
- 7 Там само. — С. 192.
- 8 Там само. — С. 321.
- 9 Там само. — С. 207.
- 10 Там само.
- 11 БСЭ. — Т. 35. — С. 649.
- 12 Гладкова Е. С., Елина Л. В., Лемус В. Музеи и парки в Пушкине. — 1954. — С. 144.
- 13 Описание Новгород-Северского Спасо-Преображенского первоклассного монастыря // Черниговские епархиальные известия. — 1861.
- 14 Модзалевский В. Малороссийский родословник. — К., 1902. — Т. 4. — С. 231.
- 15 БСЭ. — М., 1955. — С. 649.
- 16 Васильчиков А. Семейство Разумовских. — СПб. — 1880. — Т. 2.
- 17 Советский энциклопедический словарь. — М., 1981. — С. 1110.
- 18 Наука и жизнь. — 1969. — № 8. — С. 36.
- 19 БСЭ. — М., 1955. — Т. 33.
- 20 БСЭ. — М., 1951. — Т. 7. — С. 451.
- 21 Скокан П. Сборник воспоминаний. — М., 1979. — С. 112.
- 22 Нива. — 1909. — № 49. — С. 724.